

MED UGOVORI IN ODGOVORI (1)

1. Isto, malo drugače

Ko je Vuk zapisoval srbske ljudske pesmi, se mu je ob tem nabralo veliko različic, zapetih od različnih pevcev, nastalih v različnih krajih in vzniklih v različnih časih. Bile so si med seboj enake, in vendar drugačne. Iste, malo drugačne.

Podobno so se mi razvrstili zapiski in pripombe ob branju in študiju slavističnih člankov, razprav in knjig. Zdelo se mi je, da mislim drugače, privzemam pač polovico zatrjevane resnice, za drugo polovico resnice – polresnica je lahko tudi laž – pa sem imel pripravljen drug odgovor.

Tako se mi je nabralo nekaj ugovorov in odgovorov, včasih bistvenih, včasih skoraj malenkostih. Kakor je govoril geograf Jože Rus, ki je po vojni ostal v Dachauu: Pripombe in drobni prispevki niso smeti.

Kljub ponovnim opozorilom bibliografom nisem prevedel Velega Jožeta Hrvata Vladimira Nazora, ampak sem le priredil in s spremno besedo pospremil izdajo v srednješolskem Klasju.

Povest Slovaka Janka Jesenskega Demokrati (1943) predstavlja samo prvi del te klasične slovaške humoristično-satirične proze. Drugi del, ki naj bi izšel v isti zbirki, sem prevedel za izid, a konec vojne je 1945 zabrisal sleherno sled za tipkopisom. Enako se je zgodilo s prevodom socialne povesti Slovaka Matúša Kavca Grape, ki je čakala na natis v Krekovi knjižnici. Prvi del Demokratov je spremljala uvodna beseda o delu in pisatelju, ki je ob nastanku slovaške republike 1938 iz protesta odstopil s predsedniškega mesta v Društvu slovaških pisateljev. Kdor je tisto leto bral ta stavek v slovenski izdaji, je razumel namig. Brez zaposlitve in z družino brez sredstev sem dobil frontovski pristanek za objavo – ob zapovedanem kulturnem molku. (Isti čas, po osebnem pripovedovanju, takega spregleda ni dobil Cene Vipotnik za pripravljenost, da kaj prevede iz francoščine.)

Izpod zapovedi kulturnega molka so bili poleg osrednjega gledališča izvzeti mladinski mesečniki. Drzna je bila objava Venceslava Winklerja povestice Sedem Bernardkovih v Vrtnu 1943 z ilustracijami Hinka Smrekarja, ko je bil pisatelj že od 1941 aktivist in politični funkcionar, ilustrator pa že ustreljen. Uredništvo je Winklerjevo in Smrekarjevo delo vzelo iz uredniških predalov.

Delo ilegale pod okupacijo čaka na nadaljnji opis in obravnavo. Skupina gimnazijcev: D. Smole, T. Kermauner, I. Križanič in P. Kozak je izdala ciklostirano publikacijo Prvo klasje (1944).

Svoj protest proti okupatorju so izražali kulturniki okoli Podkrajškovega Totega teatra, Alojz Gradnik s svojimi pesmimi, Leopold Stanek s pesniško zbirko, ilegalno celó tiskano. Delo kulturnih delavcev v zaporih in internacijskih taboriščih zahteva svoje ločeno upoštevanje v podobi slovenskega narodnega upora.

Primeri iz naše slavistike, specialno slovenske slovstvene zgodovine, pričajo, kako trmast je plevel napačnih sodb in sklepov. Tak primer je sodba o prodajanju Prešernovih Poezij 1847. Joku Žigonu se je posrečilo, da je iz Blaznikovih računskih knjig dokazal, kako se

je knjižica ob izidu kar dobro prodajala, kar je izpričevalo nacionalno in kulturno prebujenost Prešernovih sodobnikov. In kako je Žigonova najdba rojstne letnice prve slovenske tiskane knjige s težavo in počasi spodrinila letnico 1551 s pravo letnico 1550.

Trmasto se je verjelo dolgo po osvoboditvi, kako so Robove besede o življenju in smrti za domovino vzete iz Danteja – zdaj vemo drugače.

France Kidrič je v članku Pomote in potvare za razne potrebe (NZ 1909–10) opominjal pred službo dnevni strankarski porabnosti. Prizadevno vnet za »napredno« misel je naš teatrolog zapisal v Obrisu gledališke zgodovine pri Slovencih, da je Linhartov sošolec »mlad plemič« Jurij Vega nastopil kot igralec v nemški pastirski igri Alexis. V resnici je bil Vega slovenski bajtarski sin, potomec stoletnih desetinskih dajatev in urbarski tlačan. Na srečo se času ustrezajoča trditev ni ukoreninila.

Partizanu, ki izprašuje, »kam se bomo skrili, če sovražnik prihrumi«, je bilo kmalu omogočeno pokazati tekst Griše Koritnika v Vrtnu, kjer so bili verzi objavljeni. Ni se mogel skriti v goriškem partizanskem listu Novomeščan, ki je kot svojo pesem dal objaviti hvalnico Novemu mestu, njen oče pa je bil Severin Šali. Javoršek je v zbirki Usoda poezije 1939–1949 (1972) s posebnim poudarkom navedel kot partizanske pesnike Vido Brest, Lada Kustra, Blaža Ostrovharja, Vinka Šumrada in Evgena Cestnika. Imena je posnel iz stolpcev VII. knjige Zgodovine slovenskega slovstva, ki sem mu jih ob stavljenju pokazal.

S tem bodi potrjeno moje davnejše zanimanje za partizanske verze, saj pesmi Evgena Cestnika nosijo v knjižici iz Novega mesta pozno letnico 1983. Javoršek v svoji zbirki seveda ni bil dolžan, da zapiše, odkod navaja našeto skupino partizanskih pesnikov. Svoji zbirki o Usodi poezije pa je postavil letnico izida, torej tudi letnico svoje literarnoestetske sodbe.

Na moč neprijetno je znanstveniku, publicistu in pisatelju oporekati, če se mu pripeti napaka, tudi lahko tiskovna. Vendar je treba ugovarjati napačnim resnicam, torej tudi napačnemu citiranju. Metod Mikuž je v Pregledu zgodovine NOB na Slovenskem, svojem kardinalnem delu, zapisal v I. knjigi svojega opusa, da sem v mariborskem zborniku Pogovori o jeziku in slovstvu prispeval razpravo Naše šolstvo v dobi NO borbe (uvod, 5). V resnici gre za Naše slovstvo v dobi NO vojne. Ker štejeemo Mikužev Pregled ... med osnovno literaturo o NOB na Slovenskem in so jo kot tako od 1960 uporabljali številni rodovi naših študentov zgodovine, je moje opozarjanje na napačno navajanje zelo umestno, koristno in še vedno aktualno.

Javoršek je v navedeni pesniški zbirki zastavil kopje (partizansko »strojnico«) v boj o vprašanju ljudske in umetne poezije, včeraj (in) predvčerajšnjim. Arhivi se bodo morali odpreti. Saj je k temu pozival že 1944 gimnazijec v svoji izpitni nalogi v Črnomlju pod naslovom Umetnost in propaganda. Ne samo Prežihova brošura o slovenskih mejah, pod udar indexa librorum prohibitorum je spadala na primer tudi brošura Vstanimo sužnji, ki sta jo v Centralni tehniki KPS priredila Mitja – Cenčič in Aco – Dermelj.

2. O prvem uredniškem odboru Jezika in slovstva

Ob dvajsetletnici izhajanja naše revije je list priobčil predlog, kakor ga je odboru Slavističnega društva staval njegov odbornik (1974/75, v prvi številki, str. 15–16). Nadaljnjo stopnjo uresničenja dokumentira dvojje pismem, ki ju je naslovil odbor SD predlagatelj.

Pismi se glasita:

Prvo pismo:

Ljubljana, 21. julija 1954

Slavistično društvo
Ljubljana, Slovanski
seminar

Dragi tovariši!

Obveščamo Vas, da je bil na zborovanju slovenskih slavistov v Mariboru sprejet sklep o ustanovitvi slavističnega poljudnoznanstvenega glasila ter izvoljen redakcijski odbor (prof. Smolej, dr. Mahnič, dr. Bajec, prof. Bunc, dr. Trdinova in prof. Žerjav). Upravni odbor Vas vljudno prosi, da ob začetku novega šolskega leta skličete redakcijski odbor in prevzimate vodstvo priprav. V prvi vrsti bi bilo potrebno zbrati prispevke. Ko bo zbranega vsaj za tri številke, bo upravni odbor podvzel vse potrebno, da glasilo čimprej izide.

Žig Slav. društva, podpisana predsednik dr. A. Slodnjak in tajnik Boris Paternu.

Drugo pismo:

Spoštovani tovariši!

Odbor Slav. društva Vas vljudno vabi k svoji seji, ki bo v sredo dne 13. oktobra ob 17^h v Slovanskem inštitutu. Obravnavali bomo vprašanje slavističnega tiska (poljudnoznanstveno glasilo, slovnica, literarna zgodovina, poetika, metodični priročnik za pouk slovenskega jezika v nižjih razredih srednjih šol, čitanka za pouk svetovne književnosti, Klasje, Slavistična knjižnica, natis predavanj marib. zborovanja) in učnega načrta za srednje šole.

Prosimo Vas, da kot vodja redakcijskega odbora bodočega slavističnega glasila pripravite svoje predloge in se predtem po potrebi še porazgovorite z ostalimi tovariši, ki so bili izvoljeni v redakcijski odbor (dr. Mahnič, dr. Bajec, dr. Trdinova, prof. Bunc, prof. Žerjav). K seji bomo povabili vse člane redakcijskega odbora.

Žig SD, podpisana predsednik dr. A. Slodnjak in tajnik B. Paternu.

O seji ni bil napravljen noben zapisnik, o poteku seje in o njeni vsebini je poročal upravnemu odboru SD osebno sklicatelj seje in vodja redakcijskega odbora. Odbor je potrdil predlagane člane uredniškega odbora za novi list, se zavezal, da bo branil novi mesečnik proti ugovorom, zlasti s strani Slavistične revije, in prevzel dolžnosti organizacijskega in materialnega značaja.

Tridesetletnico mesečnika bo list potrdil s Kazalom za leta svojega izhajanja. Urednik tekočega letnika dr. Gregor Kocijan bo opisal in ovrednotil mesečnikovo izhajanje, bibliografsko pa bo priložnost tridesetletnice izhajanja popisal Jože Munda.

3. Dvoje Meškovih pisem iz 1896 in 1897

Ksaver Meško je kot sedmošolec, osmošolec in maturant stopil v javnost kot sodelavec literarnega mesečnika Vesna, ki so ga izdajali mladi naši začetniki, nekaj pesmi in proze pa je tisti čas priobčil tudi v tedniku Domovini. Oboje je zalagal celjski založnik Dragotin Hribar.

Ko je študiral v mariborskem bogoslovju, pa je sklenil, da poskusi prodreti više, v slovstvena mesečnika Ljubljanski zvon in Dom in svet. S sodelovanjem v teh priznanih literarnih mesečnikih, ki sta bila namenjena občini slovenski javnosti, bi se bil uvrstil med slovenske literate. Dom in svet je bil dosti skromen list, mišljen predvsem kot dijaški list, vendar z voljo, da tekmuje s starejšim, veljavnejšim Zvonom. Dom in svet ni iskal novih literarnih smeri. Ostajal je zvest tradicionalni realistični šoli z večjim ali manjšim romantičnim podtonom.

Mariborskemu študentu Mešku je bil duh, ki je vel iz Zvona, bolj po srcu in misli – videl je v njem naše osrednje literarno glasilo in si ni drznil takoj potrkati na Zvonova vrata; pred tem ga je svarilo tudi dejstvo, da je bil Zvon v bogoslovju prepovedan; veljal je za list, ki ga imajo v rokah »liberalci«. »Vesnani« pa so bili Meškova generacija. Odločil se je, da poskusi priti v Dom in svet: s prozo v duhu poetičnega realista Ivana Turgenjeva, v mladostni, mladostniški, osebno prekipevajoči in poudarjeni doživljajski samosvojesti. Ta črtica je bila Moj prijatelj. (Mišljen je pisateljev rojak iz Goric Ivan Tomažič.) Na čelu črtice je stal moto iz Turgenjeva.

Iz Meškovih bogoslovskih let se je ohranilo dvoje pisem: iz let 1896 oziroma 1897. Naslovljeni sta uredniku Doma in sveta dr. Frančišku Lampetu. (Ohranjeni v Lampetovi korespondenci v nadškofijskem arhivu v Ljubljani; našel bibliograf Jože Munda.)

Prvo pismo, v obliki vizitke, je bilo poslano iz bogoslovja, drugo, v obliki pisma, od doma, od Sv. Tomaža.

Iz prvega pisma izhaja, da je pisatelj poslal uredništvu že pred tem pismom zgled svoje proze, a na pismo ni dobil odgovora. Zdaj v pismu, datiranem konec leta 1896, piše:

Visokočastiti gospod doktor!

Če mogoče, prosil bi, da bi mesto »spisal« postavili »Prijatelju I. T. posvečuje Aleks. Orlov«. Da? Prosim! Če bi črtica ne bila za »Dom in svet«, blagovolite mi jo vrniti. – Nekaj (z daljšim pismom) pošljem po skušnjah (v začetku marcija).

Z najodličnejšim spoštovanjem pošilja bogoslovec Meško 31. 1. 1896.

Drugo pismo, datirano 29. avg. 1897 pri Sv. Tomažu, pravi:

Prečastiti gospod doktor!

Tukaj si Vam usojam pošiljati par črtic »Iz naše vasi«. In tri pesmi. Če bode to za rabo, bom nadaljeval, če pa ne bi bilo za rabo pri »Domu in svetu«, blagovolite izročiti povestici slav. uredništvu »Slovenca«.

Z najodličnejšim spoštovanjem pošilja bogoslovec Meško.

Katere so bile v pismu poslane črtice, pisatelj ni navedel.

Svojega prvega »srečanja« z Domom in svetom se je Meško pozneje trpko spominjal v pogovoru z Izidorjem Cankarjem, ki ga je obiskal na fari pri Mariji na Zilji. Popisal je ta svoj obisk pri Mešku v posebnem obisku (1911).

Osnovni ton svojih prvih pisateljskih nastopov razodevajo Meškovi stavki Izidorju Cankarju: »Pisateljski pot je trnov. Če bi ga pričel še enkrat in bi ga poznal tako, kakor ga poznam sedaj, resnično, ne bi ga nastopil! Ker kaj čaka človeka na njem? Nešteto razočaranj, sitnosti, krivic in poniževanj.«

Urednik Doma in sveta je Meškovo pošiljko prejel in je pisatelju tudi na pošiljko odgovoril. Odgovor pa je bil negativen: črtice ne bo priobčil. Zakaj ne, iz Meškovega spomina, kakor je zapisan v Obiskih, ne moremo zanesljivo soditi, samo ugibamo. Meško se je Cankarju izpovedal z naslednjimi besedami: »Spominjam se, kako sem poslal l. 1896 iz bogoslovja v Mariboru rajnemu dr. Lampetu črtico Moj prijatelj. Pozneje (1898) jo je prinesel, nekoliko opiljeno, Zvon. Nekaj časa čakam ves nemiren odgovora – in glej, nekega dne priroma rokopolis po pošti nazaj in z njo precej ironično pismo g. doktorja,; bral sem in bral in sem pričakoval z veliko napetostjo, da pride zdaj zdaj nekaj velikega in pretresljivega, a zastonj' . . . Ton pisma me je ranil. V jezi sem sedel in napisal v nekaj večerih Hrast ter ga poslal Zvonu, Tedanji urednik (Bežek) se ga je močno razveselil /in ga objavil v listu 1896/. Ob koncu leta

ga je mladi literarni klub dunajski (Vidic, Govekar, Zupančič, Eller) spomnil izredno laskavo v Slovenskem narodu.«

Iz besed, ki jih Izidorju Cankarju po spominu navaja Meško, bi bilo neutemeljeno sklepati, da uredniku Doma in sveta Meškova proza ni bila všeč, da ni ustrezala po literarni plati, se ni ujemala z dominsvetovskim občim pisanjem. Proza se mu je zdela le razvlečena, brez dogajanja. In če pod vtisom Lampetovih besed danes preberemo Meškovega Mojega prijatelja, moremo Lampetu oponesti, da je pokazal v svoji iztrgani sodbi gluhost prav za Meškovo že v tej črtici se uveljavlajočo izvirnost: uperjenost v notranje, duševno dogajanje svoje osebe. Moj prijatelj stoji na začetku Meškove psihološke proze, te Meškove najbolj izvirne in zrele ustvarjalnosti. Lampe tega ni videl in kot urednik ni potrdil Meškove nakazane poti.

V dolgih desetletjih svojega pisateljavanja je Meško menjaval svoje sodelovanje pri najrazličnejših naših listih. Bil je zamerljiv in hitro drobno užaljen. Tako sodim, da je bil tudi ta Meškov prvi odklon od Doma in sveta samo zamera iz pisateljskega samoljubja, osebna užaljenost, ki je slavila zmagoslavje ob stvarnosti, da se mu je odprl Zvon, ob Zvonu pa Slovenska matica. Dejstvo, da se ni takoj od vsega začetka priključil Domu in svetu, ni nič spremenilo Meškove pisateljske poti. Če se mu je tedaj »zameril« Dom in svet, je pozneje poiskal in našel pot v njegovo uredništvo, med njegove sodelavce. Bil je priden, da, celo vnet slovenski pisatelj in močno prilagodljiv, ne da bi bil zatajeval svojo naravo in s strastjo pripadal literarni šoli, modnim strujam, političnim grupacijam ipd.

(Se bo nadaljevalo)

Viktor Smolej
Ljubljana

Ocene in poročila

KNJIŽEVNOST O NOB IN REVOLUCIJI V SLOVENSkih BERILIH IN PROGRAMIH OBVEZNEGA BRANJA V USMERJENEM IZOBRAŽEVANJU

Preoblikovanje vzgoje in izobraževanja, ki se je za vso Slovenijo začelo v šolskem letu 1981/82, je poenotilo koncept pouka slovenskega jezika in književnosti v usmerjenem izobraževanju, pri čemer se je pokazala vrsta problemov. Po spremenjenem konceptu so izoblikovali nove učne načrte, zato je potrebno razmišljanje o naslovni temi in o učbenikih za književnost nujno povezati z učnim načrtom.

Veljavni učni načrt za slovenski jezik in književnost odmerja spoznavanju književnosti polovico predvidenega števila ur, to pa se giblje od 70 do 140 v nadaljevalnih, 158 v skrajšanih in od 245 do 595 v srednjih programih. Po predmetnikih iz leta 1981 je med 200 smermi le 5 takih s po 4 urami slovenskega jezika tedensko v vseh štirih letih (1. glasbenik splošne smeri, 2. solopevec, instrumentalist, 3. knjižničar, knjigar, 4. organizator kulturnega življenja, 5. učitelj naravoslovno-matematične smeri) in 3 z izbirno peto uro v četrtem letu izobraževanja (1. vzgojitelj predšolskih otrok, 2. učitelj razrednega pouka in 3.

Če primerjamo tip *mesto Ljubljana* z ujemalnim in imenovalnim samostalniškim prilastkom, vidimo, da ima več skupnega z imenovalnim tipom, in sicer: neobvezno ujemanje z jedrom, položaj ob neživem jedru, nemožnost popridevljenja; zato se v tej obravnavi bolj nagibamo k temu, da bi ga uvrstili med imenovalne tipe in bi ga imeli za nesklonljivega (še zlasti, kadar je določilo neujemalno).

3 Imenovalniški samostalniški prilastek je dveh vrst, ujemalni in imenovalni. Njuna najpomembnejša razločevalna lastnost je ta, da stoji ujemalni vedno ob biološko živem jedru (in tako natančneje določa osebe in živali), imenovalni pa je ob biološko neživem samostalniku (tj. natančneje določa predmete, pojme in snovi). Drugače povedano: lastno ali občno ime se bo drugače obnašalo ob živem in drugače ob neživem samostalniku; ob živem samostalniku se bo sklanjalo in obvezno ujemalo z jedrom v spolu, sklonu in številu, ob neživem pa se ne bo niti sklanjalo niti obvezno ujemalo z jedrom (npr. *lisica zvitorepka* proti *samostalnik zvitorepka*). Vprašanje sklonljivosti tipa *mesto Ljubljana* še vedno ni rešeno, morda bi ga uvrstili kar med nesklonljive prilastke.

Literarnozgodovinsko gradivo

MED UGOVORI IN ODGOVORI (2)

6. Bernolákova uzakonitev slovaškega knjižnega jezika

Prof. dr. Rajko Nahtigal v svoji knjigi *Slovanski jeziki*, v predvojni in povojni izdaji, ne priznava v razvoju slovaškega knjižnega jezika uzakonitve, kakor jo je izvedel Anton Bernolák (1762–1813). Njegovo dejanje šteje zgolj za poskus kodifikacije in ne za kodifikacijo samo. V nemškem prevodu knjige uporablja za to oznako besede *Versuch* (1961, 4), v ruskem prevodu pa besedo *popyt* (1963, 35). S tem vztraja pri tezi, da je slovaški knjižni jezik uzakonil šele L'udovít Štúr. Vsa dotedanja prizadevanja Slovakov – kot narodnosti in naroda – da bi v znanosti in v politiki uveljavili tezo o samosvojesti in avtonomnosti slovaškega jezika in naroda, šteje Nahtigal za poskus.

Knjižni jezik Slovakov je do naših dni doživljal zelo različne razvojne stopnje.

Prvi jezik, ki sta ga uporabljali država in cerkev, sta prinesla iz solunske Makedonije Konstantin in Metod v 9. stol. Govorica Makedonije in Velike Morave tedaj gotovo še ni bila posebno diferencirana in se je za pisno rabo gotovo v velikomoravski državi obogatila z ustreznimi besedami in obrati. Ko so Slovaško kmalu osvojili Madžari, je bilo konec z obetajočimi začetki slovanske kulture. Madžari so v državi, ki so jo oblikovali iz najrazličnejših narodnosti in plemen, uveljavili kot državni jezik latinščino, saj je bila edina primerna, da povezuje ljudstva Panonske ravnine. Latinščina je ostala občevalni in kulturni jezik države Ogrske domala do konca 18. stoletja.

Samostojni slovaški knjižni jezik so začeli oblikovati slovaški mali in srednji plemiči in nastajajoče meščanstvo v srednjem veku. Ti začetki slovaškega knjižnega jezika se zlijejo

v eno s češkim knjižnim jezikom. Češčina predstavlja tri stoletja knjižni jezik Slovakov: od 16. do 18. stoletja. Prepletanje češčine ter zahodne slovaščine ustvari posebno podobo knjižnega jezika Slovakov na zahodnem Slovaškem s središčem v Trnavi, kjer se ustvari močno kulturno življenje v 17. in 18. stol. Čeprav protireformacijska univerza v Trnavi predstavlja latinski učni zavod, ob njem pa živé različne redovne šole in zavodi, se ustvari v osebni in knjižni rabi nadnarečna zahodna slovaščina, temelječa sicer na češkem uzusu, a posebno na bibliščini, z vedno močnejšimi tendencami in prakso slovakizacije. Evangeličani vztrajajo zvesteje in dosledneje pri češčini, medtem ko katoličani gojé in tiskajo kulturno zahodno slovaščino. Proti koncu 18. stol. dozori čas za kodifikacijo samostojnega slovaškega knjižnega jezika.

Prvi uzakonitelj slovaškega knjižnega jezika je Anton Bernolák. Napisal je razpravo o slovaščini kot knjižnem jeziku in o njegovem Pravopisu (1787), izdelal je slovnico slovaškega jezika (1790) in sestavil slovar slovaškega jezika, ki je v šestih knjigah izšel po njegovi smrti (1825–1827).

Bernolákova kodifikacija slovaškega knjižnega jezika je sad razsvetljenske dobe, slovaškega jožefinizma. Pod Jožefom II. doživijo avstrijski narodi izreden napredek, naravnost revolucionaren čas svojega nacionalnega razvoja. Po porazu pred Dunajem 1683 se začne oblast Turkov postopoma umikati iz Podonavja, ki ga je držala v svojih rokah celo stoletje in pol. Nove pokrajine Potisja in Srednjega in Južnega Podonavja se osvobajajo in se vključujejo v Ogrsko in po njej v habsburško Avstrijo. Središče nove Ogrske postane budimpeštansko Podonavje. Jožef II. hoče iz pridobljenih pokrajin organizirati absolutistično, centralistično vladano državo. Enoten, skupen prostor te raznorodne, jezikovno pisane državne tvorbe pa naj predstavlja nemščina, kar postane eden od ciljev nove avstrijske dobe. Vodilni gesli dunajskega cesarja postaneta absolutizem in germanizacija. Madžarstvo doživi svoj nacionalni preporod, nekateri avstrijski narodi celo svoje rojstvo. Slovaki, ki ne razpolagajo z enotnim prostorom, ki bi zaobjemal od fevdalizma podedovani narodni prostor, in ki ne obvladajo večjega mestnega središča, z mladostnim zagonom uresničujejo družbene, kulturne, vzgojne in gospodarske perspektive razsvetljenstva. Bernolákov knjižni jezik je temeljil sicer na nadnarečni zahodni slovaščini, a je vpletal vanjo tudi elemente srednje slovaščine. Tako je Bernolákova kodifikacija izpovedovala idejo samobitnosti slovaškega jezika in delovala nadvse pozitivno pri oblikovanju novodobnega slovaškega naroda. Bernolákovo kodifikacijo slovaščine sprejmejo predvsem katoliški Slovaki, medtem ko evangeličanski izobraženci še vztrajajo pri pisanju biblijske češčine. Pol stoletja za Bernolákom ustoliči romantična generacija pod Lüdovítom Štúrom osrednji ljudski slovaški govor kot osnovo sedanje, moderne knjižne slovaščine.

Bernolákovo dejanje uzakonitve slovaškega knjižnega jezika je postalo pomembno orodje v kulturnem in družbenem procesu novodobnega slovaškega naroda. Ustvarjal je možnosti za dokončno izoblikovanje slovaškega naroda.

(Sodobne poglede na razvoj slovaškega knjižnega jezika vsebujejo članki v delu Encyklopedia Slovenska. Na novih temeljih sloni Slovenská gramatika, ki so jo napisali Pauliny, Ružička in Štolc, prva izdaja 1958. Visokošolski priročnik o razvoju knjižne slovaščine je napisal dr. E. Pauliny: Dejiny spisovnej slovenčiny, 1971, prvi del.)

7. Ime pisatelja Saleškega Finžgarja.

V zbirki, kakor pravimo, naših klasikov so začeli izhajati spisi pisatelja Finžgarja. Pisatelj se tu imenuje Fran Saleški Finžgar. Sam pri sebi sem si zastavil vprašanje, kako je pisatelju ime.

V prvi polovici preteklega stoletja so si naši pesniki in pisatelji prinašali svoje ime od doma in z njim podpisovali svoje ustvaritve. Tako si je domače ime France zapisal na kon-

cu svojega pisma staršem z Dunaja tudi Prešeren: »vaš Frence« (po današnjem pravopisu France). Podobno so se podpisovali po domače France Cegnar, Matija Čop, Janez Cigler, Janez Bleiweis, Janez Trdina, Luka Jeran, Luka Svetec, Urban Jarnik ipd. Nekako sredi štiridesetih let pa so se pod vplivom našega hejslovanstva, v veliki meri kot odmev hrvatskega ilirizma, začela pojavljati po slovanstvu dišeča imena, ki jim je v drugi polovici preteklega stoletja krepko pritrdila mladoslovenska moda meščanskega kroja. Zdaj so nastopili Josip Jurčič, Fran Levstik, Josip Stritar, Fran Erjavec, Josip Vošnjak, Ivan Tavčar ipd. Ta moda se prenese še v naše stoletje, ko se podpisujejo Fran Ilešič, Fran Govekar, Fran Milčinski, Fran ali Franjo Podlimbarski idr. Položaj se zdaj še zavozla zaradi širšega slovenjenja, ki mu je utrl pot Jakob Fras – Stanko Vraz. Zdaj dobimo Davorina Trstenjaka namesto Martina Trstenjaka. Nasprotna je pot pri Dragotinu Dežmanu, ki se ponemči v Karola Deschmanna. Povodenj konec stoletja sprožijo mladi »moderniki«. Nekaj let pojo in pripovedujejo ruski, rusificirani, ukrajinski začetniki in zrelejši ustvarjalci. Doktor Ivo Lah se ponaša z vencem slovanskih in romanskih prilastkov in priimkov. Zgledujemo se po Ukrajincih, ki jih Slovincem odkrije Janez Krek z dodatkom Evangelist. Alojzij Merhar hoče biti Silvin Sardenko. Baltski Slovan postane Bogdan Vened. S Korinja v Suhi krajini pride epik Korinjski, od tistega konca se razpisuje Jaklič Podgoričan, v ta čas se uvrsti Mohorov – Ivan Pregelj s Tolminskega in Saleški z Gorenjskega. Stari Mencinger noče biti Ivan, ampak ostaja dalje Janez. Ivana si prilasti za vse življenje Ivan Cankar, dasi velja v prijateljski in pisateljski družini za Janeza. Neposredno v našem času hoče pisatelj Potrč biti Ivan, a v prijateljski tovarišiji Janez. Pri Domu in svetu se ustalí – da sklenemo krog od Prešerna – venec Francetov: Koblar, Stele, Vodnik. Prekrščevanje ni v modi. Janko je Kersnik, Janko je Kotnik, ob bratu Francu, Janko je Glazer, Janko je Šlebinger. Ustaljeni so Antoni: Ingolič, Slodnjak, Bajec, Aškerc, Janežič, Breznik, Ocvirk (nikakor se ne bi spodobilo, da bi ga prekrstili v Tonetal). Ne bi si upal premakniti imen Fran Ilešič, Francè Kidrič, Ivan Grafenauer, Josip Vidmar ne more biti drugače kakor Josip Vidmar. Bor je na večne čase Matej, Čop in Valjavec pa sta za večne čase Matija.

Kako je s Saleškim Finžgarjem? Domače je bilo pač France, kakor je na večne čase ostal France njegov vrbenjski sosed Prešeren. O svojem rodu in imenu je Finžgar napisal članek kot uvod v XII. zv. svojih zbranih spisov (1943): Francetovega Franceta France. V letniku Pomladnih glasov, ki ga je uredil kot bogoslovec, se je kot urednik podpisal Frančišek. To ime nosi tudi članek o njem v SBL. Nedvomno pa z leti povsem prevlada in obstane ime Franc. Zelo pogosto se Franc skriva za kraticami celotnega priimka in imena; v DS, kjer je največ in dolga leta pisal, je preprosto podpisan F.S.F. Če se podpiše pod svoj spis ali svoje pismo, mu zadostuje samo priimek Finžgar. V letih, ko urejuje Mladiko in mohorske publikacije, podpiše pod ocene, člančiče, polemike R.C., kar pomeni končnici priimka in imena. Ko sem pri MD in v Mladiki sodeloval nekaj let s književnimi prikazi, informacijami in ocenami, sem zelo pogosto obiskoval pisatelja in uredništvo za Bežigradam in v Trnovem – sestrična, ki mu je vodila dom in življenje, ga je vedno klicala Franc. Na pokopališču v Ljubljani leži pod nagrobnikom kot Franc.

Pod rojstnim oziroma krstnim imenom Franc imajo pisatelja Finžgarja naslednja važnejša, obširnejša dela: Matična in mariborska ZSS (v tekstu in v bibliografiji); Enciklopedija Jugoslavije (članek in portret); Leksikon pisaca Jugoslavije (Novi Sad, I. knj.); Boršnikova: Pregled sloven. slovstva; Slodnjak: Slovensko slovstvo (tudi slika), Obrazi in dela: Gregorčič: Podoba duhovnika v slovenskem slovstvu; SD in SG leksikon; Repertoar sloven. gledališč; Cajnkar: F.S.F. in njegova doba; v zbirki Naša beseda I. – II. (več ponatisov); Šiferer: v zbirki Znameniti Slovenci; zbrano delo pri MD; Koblar: Sloven. dramatika, I. in II., broš. o Doslovčah in rojstni hiši, največ avtor Koblar; izbori Finžgarjeve proze Leta mladosti, Leta mojega popotovanja. Podobe življenja (v zbirki Kondor) itd. Oblika imena Fran uveljavljata v svojih pregledih našega slovstva Stanko Janež in Janko Kos. Povest davnih

dedov Pod svobodnim soncem je izšla v novih in novih izdajah, posebno po drugi vojni. Založnice in uredniki množično številnih izdaj, posamez in v zbirkah, niso skrbeli, da bi glede imen uveljavili kakšen red. Podobno velja za izbore, posebno mladinskih črtic, spominov ipd.

(Se bo nadaljevalo)

Viktor Smolej
Ljubljana

Polemika, odgovori

O KONSTRUKTIVNI KRITIKI. IN ŠE ENKRAT: KAKO POUČEVATI KNJIŽEVNOST

Moj članek Kako poučevati književnost je sprožil kar dva plemična spisa¹ obema pa je skupno, da mi očitata, kako moja kritika ni konstruktivna. Levstik je ločil objektivno (pravično) in neobjektivno kritiko. Če je delo dobro, mu objektivna kritika lahko le koristi, če je slabo, ga seveda izniči, v skladu z njegovo vrednostjo. Objektivne kritike se torej lahko boji le avtor slabega dela, zato je razumljivo, zakaj so si že Levstikovi nasprotniki zaželeli drugačne kritike, take, ki ne bi videla samo napak, ampak bi iskala v delu – ali celo izven njega – stvari, zaradi katerih bi delo lahko tudi hvalila. Za tako – »konstruktivno« (v Levstikovem jeziku neobjektivno) – kritiko se zavzemata v svojih zapisih tudi Silvo Fatur in Zoltan Jan. Prvi zahteva od nje, da mora (ne glede na resnično vrednost delal) »vendarle tudi graditi, ker se sicer sprevrže v zajedljiv nihilizem in zgubi svoj smisel«, Jan pa si želi kritiko brez »ostrih in grobih posegov«, táko, ki bi upoštevala tudi možnosti, razmere, v katerih je delo nastajalo. Zato ga moti, ker avtor učbenika ni bil deležen »nobenega priznanja za obsežno delo, ki ga je opravil«. Kvaliteta dela je torej za Jana drugotna stvar: ker je delo obsežno in ker ga je opravil »en sam človek ob drugih obveznostih«, bi kritika morala to upoštevati in piscu učbenika izreči priznanje! In še nekaj zahteva Jan od kritike, da bi bila »konstruktivna«: ne smela bi samo opozarjati na napake, ampak tudi dajati navodila, kako delo dopolniti in popraviti. Kot da se vsako delo, ne glede na to, kako je zamišljeno, da preprosto dopolnjevati in popravljati! Najbolj pa lahko zamerimo Janu to, da »konstruktivno« kritiko terja od drugih, sam pa mimogrede (v enem samem stavku pod črto!) oceni učbenik Književnost III kot neustrezen, saj pravi, da »ima več kot pol poglavij povsem neuporabnih za šolsko delo«! Katera so ta poglavja in zakaj so neuporabna, Jan ne pove. Avtorje učbenika preprosto diskvalificira!

Janu naj odgovorim še na njegovo pripombo v zvezi z vlogo biografije pri pouku književnosti. Načelen spor, ki sem ga o tem vprašanju pričel s Faturjem, označuje za »tipičen primer brezplodnega soočanja stališč«, čeprav se to soočanje v resnici nanaša na didaktično dovolj pomembno vprašanje: o funkciji biografije kot motivacijskega sredstva! Jan piše: »Če Cuderman navaja A. Ocvirka, W. H. Hudsona, R. Dimitrijeviča v dokaz, da je biografija primerna pri pouku književnosti, potem lahko nekdo drug prav tako navede istega A. Ocvirka ter še nekaj uglednih imen, ki se temu posmehujejo. In kaj bosta dokazala s tem?« Odgovarjam: Z golim navajanjem imen gotovo nič, toda jaz v svojem članku ne citiram samo imen, ampak tudi dovolj utemeljene poglede imenovanih avtorjev. Naj torej Jan navede »nekaj uglednih imen«, ki mislijo drugače, vendar s citati, iz katerih bo vidno,

¹ Silvo Fatur, Res: kako poučevati književnost ali o konstruktivnosti nekega početja, JiS, leto 1983/84, št. 7; Zoltan Jan, V zagovor in za pogovor, ista številka JiS.

v intervjuju (Nova revija 12), prihodnost pripada sama sebi, kajti mi ne vemo, ali bodočnost sploh bo. Pesnik pač še naprej ostaja »sul cuor della terra, trafitto da un raggio di sole.«

Se res noči ali pa se nam tako le zdi?

Tone Perčič

Univerza Karla Marxa v Leipzigu

Literatura

Franci Zagoričnik: Sveder, Mladinska knjiga, Ljubljana, 1983.

Franci Zagoričnik – Tatjana Cvejin: Kriterij znamenja, Biblioteka znaci, Centar za kulturno djelatnost, Zagreb 1983.

Nova revija 12, 22/23.

Alfonso Berardinelli – Franco Cordelli: Il pubblico della poesia, Lerici, Cosenza, 1975.

Aleš Debeljak: Antologijska zbirka Francija Zagoričnika Sveder, RTV Ljubljana, 5 knjižnega trga, 1. 2. 1984.

RTV Ljubljana, Radijska šola za višjo stopnjo, Sodobna slovenska lirika: Franci Zagoričnik, 29. 12. 1983.

Franci Zagoričnik: Vsak takšen govor o poeziji.

Marijan Kramberger: Oblačila slovenskih cesarjev, Založba Obzorja, Maribor, 1982.

Knjiga 84/1.

Literarnozgodovinsko gradivo

MED UGOVORI IN ODGOVORI (3)*

4. »Kdor umre za domovino, je živel dovolj«

Besede na začetku našega prispevka o partizanu in pesniku Ivanu Robu stoje v zapisniku, ki so ga sestavili okupatorjevi vojaki in poveljnik karabinerjev v Novem mestu, vključene pa stoje tudi v aktu, izdanem v Ljubljani, s katerim se določa skupina partizanov za ustrelitev. Med partizani je tudi Ivan Rob.

Italijanski zasljevalec v svojem aktu o zajetju in aretaciji Ivana Roba dne 24. januarja 1943 zapisuje Robove besede v italijanščini: »Chi per la patria muor', vissuto e assai.« Zapisnikar ob te besede pristavlja, da je z njimi izrazil prezir do usode, ki ga čaka.

Rob je navedene besede izrekel ob aretaciji na Dolenjskem, ko so ga okupatorjevi zasljevalci zasljevali. Tako pravi tudi VII. knjiga Zgodovine slovenskega slovstva, izdala Slovenska matica. Napačno prisoja izjavo Ivanu Robu Filip Kalan v svoji knjigi Veseli veter, v prvi in drugi izdaji. Po Kalanovem zapisku naj bi bil Rob navedene besede izrekel v trenutku pred smrtjo, pred ustrelitvijo; verz je zabrusil Rob vojakom italijanske eskorte med zasljevanjem, preden so ga ustrelili (116). Isto vé povedati Igor Torkar v knjigi svojih spominov pod naslovom Deseti bratje: Rob je izrekel citirane besede »smrti v zobe, tik pred smrtjo, ko si je z njimi v minuti pred smrtjo pomagal na drugi svet z zlahtnim navnim vzklikom«.

Morala Robovih besed pa je povsem druga. To niso besede, ki bi jih bil izrekel ustrašovan partizan tujim sodnikom. V resnici je bil sodnik slovenski borec: z drzno samozavestjo

* Po pomoti smo izpustili št. 4 in 5, ki ju zdaj objavljamo. Avtorju in bralcem se opravičujemo.

potrjuje svoje dejanje in zastavlja svoje življenje. Rob je eden najčistejših likov v našem osvobodilnem boju.

Ne vemo, odkod so se zasidrale slovite besede o smrti za domovino v Robovo zavest in čustvo. Besede so zanesli na slovenska tla italijanski vojaški oddelki, ki so zasedali Primorsko po prvi vojni in zasedli del Slovenije 1941. Zanosne verze vojaške pesmi so prepevali italijanski vojaki, brali so jih v šolskih in propagandnih knjigah primorski Slovenci – tako so se mogle usidrati v srce tudi Ivanu Robu, ko je, še ne vojaški obveznik, prihajal na svoje Tolminsko in v letih, ko so prišli tuji okupatorji, tudi v Ljubljano.

Robove besede o smrti za domovino izvirajo iz italijanske vojaške pesmi, ki je ponarodela v minulemu stoletju, ko so se italijanske dežele, postopoma, a vztrajno oblikovale v zedinjeno Italijo. Robove besede so del štirivrstične kitice arije v operi *La Donna Caritea Regina di Spagna* (Dona Karitea, kraljica španska). Pesnik libretist je Pola, skladatelj opere Mercadante. Opera je bila uprizorjena v Benetkah 21. februarja 1826. Verzi v 9. prizoru I. dejanja so se prvotno glasili:

*Chi per la gloria muor',
vissuto e assai.*

Opera je pela slavo borcem za svobodo. Zarotnikom in borcem je govorila o boju za osvobojenje izpod burbonskega in avstrijskega jarma. Mladi rod, ki si je zapisal na prapor boj za zedinjenje Italije, je prvotne besede o smrti za slavo kmalu zamenjal za geslo svobode, tako da je prvi verz kmalu pel: »Chi per la patria muor'« in se v novi verziji kot ogenj razširil po Italiji.

Pesem je sedaj pela:

*Chi per la patria muor',
vissuto e assai;
la fronda dell' alor
non langue mai.*

V slovenščini pravi pesem:

*Kdor za domovino umre,
je živel dovolj;
lovorov venec
ne uvne nikoli.*

V tej verziji je pesem doživela tudi naš čas, tudi v okupirani Sloveniji.

V spremenjeni obliki je nacionalna pesem iz začetkov mlade Italije, še pred sredo 19. stoletja, doživela svoj ognjeni krst že v prvih bojih mlade Italije. Brata Attilio in Emilio Bandiera sta v okupatorjevi ječi slišala za svojo obsodbo na smrt in sta, po ljudskem pripovedovanju, navdušeno zapela pesem o častni smrti za nacionalno svobodo. Na strelišču sta pred smrtno salvo vzklিকnila domovini: »Evviva Italia!« Njuno junaško smrt je raznesla po Italiji citirana pesem.

Fotokopija akta o usmrtnitvi, Ljubljana v *Ilegali*, III knj., s člankom D. Moravca; zbornik slavnikh rekel in izjav, ur. Fumagalli: *Chi l'ha detto*, Milano, 1942; *Enciclopedia Italiana*; II novissimo Melzi: *Dizionario italiano*, 1942.)

5. Gimnazija kneza Koclja v Murski Soboti

V desetletju pred drugo svetovno vojno so se prehitevali prevrati, spremembe meja in držav, kakor pogubna povodenj je nemški nacizem vihral po Evropi, padala so v suženjsko odvisnost dotlej svobodna ljudstva in razpadale državne tvorbe, sad stoletnih prizadevanj in obljube varne svobode. Košček državnosti smo v Jugoslaviji uresničevali tudi Sloven-

ci, sicer brezobzirno razparcelirani med sosede Nemce, Italijane in Madžare. Nacistično morje je 1935 zaplavilo Avstrijo – in v njej slovensko Koroško. Hitler je napovedal brezobziren konec državi Čehov in Slovakov. Republika Češkoslovaška je razpadla v nacistični protektorat Češko-Moravsko in liliputansko Slovaško, od katere so si po svoji volji trgali Madžari jug in vzhod. Zahodni rob Prekmurja in njegovo vzhodno in severno obrobje so zaplavljal nacistične nemške in horthyjevske horde.

Kaj bo s teboj, ti zemlja prekmurska, smo se spraševali v profesorskem zboru v Murski Soboti. Naša naloga je bila gojiti ljubezen do domačije, do slovenskega jezika, do njegovih nosilcev. Osnovna naša misel je bila: Naj se ohrani, po Prešernovo, rod slovenščine cele, naj živi v bratski skupnosti država Jugoslavija, naj ostanemo zvesti Slovanom Čehom in Slovakom, ki jih je že zadela zla usoda germanskega zasužnjenja. V takem razpoloženju sem prijateljem v zboru priklical v spomin postavo kneza Koclja, katerega ime naj zasije na čelu soboške gimnazije.

Ko je naša Karantanija padla pod nadvlado Bavarcev, se je središče slovenske svobodne države preneslo v Spodnjo Panonijo. Kneževino, ki jo je ustanovil slovaški državnik Pričina, je nasledil njegov sin Kocelj, zadnji samostojni slovenski vladar v 9. stoletju. Spodnja Panonija je segala od Blatenskega jezera s središčem v Blatenskem kostelu do Ptujkega polja in Pohorja. Današnje Prekmurje je bilo njen bistveni sestavni del, obsegajoč prostor od Rabe do Drave. Staroslovenski rokopisi, svetni in bogoslužni, posebno življenjepisa Konstantina in Metod, ne govorijo o nobenem slovanskem knezu s takim spoštovanjem in s tako pohvalnimi besedami. Solunska poslanca Konstantin in Metod, ki sta prišla v veliko Moravo in od tam v Spodnjo Panonijo, nista bila krščevalca slovanskih rodov v prostoru Srednje Donave, ampak pravna, organizacijska in diplomatska odposlanca velekulturnega Bizanca. Njuno delo je pomenilo utrditev državne, politične in kulturne samostojnosti Slovanov na Moravskem in v Panoniji. Najbrž je Metod v sodelovanju s Kocljem sestavil Zakon sudnij ljudem, najstarejši slovanski pravni spomenik. Kocelj je v celoti podprl solunska brata v njunem prizadevanju, da izoblikujeta samostojno cerkveno organizacijo – neodvisno od bavarskih cerkvenih oblastnikov v Salzburgu in Passau. Staroslovanski jezikovni spomeniki pravijo o Koclju, da je vzljudil slovenske knjige in podpiral samostojno slovansko ustvarjanje. Germanski nasprotniki Konstantina in Metoda, pišejo staroslovenski spomeniki, so Koclju zaradi njegove državne in cerkvene politike naravnost grozili, da »mu ne bo dobro«, če ne spremeni svoje poti. Kocelj je vladal kratek čas, 861–876. Smrt ga je zatekla v bojih z Germani. Z njim je propadla zadnja samostojna slovenska država, kneževina Spodnja Panonija. In Prekmurje je potem živelo pod tujo vladavo do priključitve k Jugoslaviji, tisoč let.

Misel o poimenovanju soboške gimnazije po Koclju je vsebovala poudarjeno idejo slovenske državnosti. Ta ideja naj bi postala bistvena poteza naše nacionalne zavesti. Dalje: naj pride s svetovnim viharjem karkoli nad slovenstvo, vsebina Kocljeve državniške in državne dejavnosti bodi vsebina tudi sodobne slovenske politične volje. Kocljevo delo za ljudski jezik na državnem in cerkvenem področju mora biti vsebina moderne vzgoje. Delo za ohranitev in svobodno življenje rodnega jezika je cilj najširše skrbi slovenskih izobražencev in njihovega ljudstva. Slovenstvo naj živi povezano s svetlimi ideali svobode vseh slovanskih narodov.

Leta 1937 je sklesal Tine Kos iz kamna kip kneza Koclja, ki je bil namenjen kot manifestativen spomenik za nišo v Narodni skupščini v Beogradu. Podoba kneza Koclja v Kosovi zamisli je bila po osvoboditvi kot priloga vstavljena v slovensko čitanko za IV. gimn. razred; umetniški in nacionalni komentar ji je na hrbtni strani napisal France Stele.

Leta 1938 je dr. Franc Grivec izdal knjigo Slovenski knez Kocelj, kjer je v najširših potezah izoblikoval postavbo kneza Koclja. Ilustracije S. Pengova so iz knjige napravile naravnost krasotno izdajo.

Tudi objava drame *Kralj Svetopolk* slovaškega dramatika Ivana Stodole v Mladiki in nato (1936) v knjigi je bila vključena v čas. Liki solunskih bratov in Svetopolkovih sinov so potrdili parabolo, obče znano iz Aškerčeve pesmi.

Stodolova igra je bila prvo slovaško dramsko delo na slovenskem odru. Igrali so jo soboški gimnazijci v prevodu svojega profesorja 18. in 19. 3. 1937. Bila je to manifestacija za idejo o poimenovanju soboške gimnazije po zadnjem slovenskem svobodnem, samostojnem knezu.

Januarja 1938 je misel, ki je izšla iz proforskega zbora, javnosti razglasilo Muzejsko društvo v Soboti. Ministrstvo za prosveto je predlog sprejelo in potrdilo: šola je dobila ime Državna gimnazija kneza Koclja v Murski Soboti. Dokumentarno gradivo o tem je 1941 v ognju uničila madžarska okupacijska vojska. Letni poročili za šolski leti 1938/39 in 1939/40 sta izšli pod naslovom Gimnazija kneza Koclja, tretji letnik zaradi vojne ni zagledal belega dne. (Zgodovina Slovencev, 1979, 147 sled.; tednik Murska krajina, v dneh pred uprizoritvijo *Kralja Svetopolka* 1937; tednik *Novine* 6. 2. 1938; Trnjeva pot Kocljeve gimnazije, SN 10. 6. 1939.)

(Knjiga *Prekmursko šolstvo*, ki sta jo napisala M. Kokolj in B. Horvat, nič ne vé o poimenovanju soboške gimnazije. Spominski zbornik *Petdeset let gimnazije v Murski Soboti* ne omenja uprizoritve Stodolove drame *Kralj Svetopolk*.)

Se bo nadaljevalo

Viktor Smolej

Ljubljana

Slovenščina v javni rabi

BROD, BRODARSTVO IN ŠE KAJ

V času prvega Jezikovnega razsodišča smo razpravljali tudi o ustreznem poimenovanju za deskanje ali jadranje na deski. Ob tem smo dobili dopis, ki me je osupil: poslala ga je Brodarska zveza Slovenije. Da bi imeli brodarji (brodniki?) svojo zvezo, se je zdelo komaj verjetno, in kajpada se je potem izkazalo, da je s tem v resnici mišljena ladjarska zveza, le da nima tega imena. In sredi avgusta 84 sem našel še v mariborskem Večeru, da bosta na svetovno prvenstvo v 'motonavtiki' odpotovala člana mariborskega 'brodarskega' društva Sidro.

Taka imena so pač preostanek iz časov, ko smo si brez izbire izposojali izraze pri slovenskih sosedih, pa čeprav smo imeli za stvar domač izraz. Besedni družini ob izrazih *brod* in *ladja* sta se nam potem v izrazju brezupno pomešali, in šele novejši čas vrača slovenskim izrazom mesto, ki jim gre. Zanimivo je polistati po besednjakih in jezikovnih priročnikih in poiskati ta gesla, pred nami se bo odprlo majhno poglavje iz zgodovine jezika.

V slovenščini pomeni *brod*, ki prihaja od glagola *bresti*, pač najprej plitvino na reki, kraj, kjer je mogoče vodo prebresti. SP 62 pravi tudi »prevozen kraj čez reko«, malo nerodno izraženo, vendar razumljivo. Naslednji pomen je potem še »prevozni pripomoček«, torej brod, kakršnih je bilo nekoč na naših rekah veliko, nekaj malega pa jih je še preostalo. S pomenskim prenosom lahko rečemo *brod* še čolnom in manjšim ladjam, ki *stalno* vozijo čez prekope, morske ožine in podobno, zmeraj pač od enega brega k drugemu, kakor rečni brodovi. V skrajnem primeru je torej »brod« lahko tudi ladja, vendar dobiva to ime po svoji nalogi, ne kot plovilo nasploh.

MED UGOVORI IN ODGOVORI (4)

8. O nekaterih osebnih imenih v Finžgarjevem romanu *Pod svobodnim soncem*

Roman, ki se dogaja v 6. stoletju v prostoru predvsem vzhodnega Balkana, med Spodnjo Donavo, Bizancem, Egejskim morjem in Solunom, je zahteval, da nastopajoče osebe nosijo času in kulturi ustrezna osebna imena. Pisatelj se ni mogel nasloniti na noben spisek slovenskih imen iz omenjene dobe. Le malo si je mogel pomagati s tem, kar je našel v Gradivu za zgodovino Slovencev (I. knjiga). Najbolj mu je bil po duši in po srcu jezik njegovega časa, to je 19. stoletja, ko se je sam šolal in bolj ali manj uporabljal tedanji knjižni jezik v svojem leposlovju in publicistiki. Naše pisanje v 19. stoletju je živelo v znamenju zelo močnih slovenskih, jugoslovanskih (ilirskih) in vseslovanskih jezikovnih prizadevanj. Imena, ki so si jih dajali staroslovanski in mladoslovanski pisatelji in pesniki, so navajala tudi Finžgarja k poimenovanju njegovih »starih« in »mladih« Slovanov. Iz zgodovinskih staroslovanskih in bizantinskih virov dobljena imena deloma ohranja v najdeni obliki, deloma ravna z njimi po sočasnih pravopisnih pravilih.

Ko godec Radovan prvikrat spregovori o bizantinskem cesarju Justinijanu, mu takoj dá ime Upravda. Zgodbo o slovanskem rodu cesarja Justinijana je ustvaril bizantinski psevdozgodovinar Theophilus v svojem spisu o Justinijanu. Našim romantikom je vsebino te zgodbe posredoval Jozef Šafárik v svojem delu *Slovanske starožitnosti* (II. knjiga; na razpolago mi je bil ponatis v redakciji J. Jirečka, 1863, 170–171). Zapisano stoji, da je bil Justinijan slovanskega rodu; njegovi rojaki Slovani so ga imenovali Upravda. Šafárik to slovansko ime zapisuje v svoji knjigi tudi z grškimi črkami (v oklepaju): *Ουπράσνδα*. Ime Upravda je posnel iz Theophila grški zgodovinar Prokopij, ki ga je Finžgar obilo uporabljal pri pisanju *Svobodnega sonca*. Justinijanov oče je prišel v Bizanc kot deček, v ovčjem kožuhu, z namenom, da bi služil v bizantinski vojski in si pridobil znanja in obvladovanja vojaških veščin. Kot cesar si je nadel ime Justin I., njegovo slovansko ime pa je bilo Istok, Istokos (naglas na i), po latinsko Sol oriens. Njegova mati in sestra sta se imenovali Biglenica, kar se po slovensko bere kot Viljenica. V tej obliki je to ime zapisal naš Matija Prelesnik v svojih baltoslovanskih povestih.

Ime Upravda je prišlo v naše zgodovino pisje in publicistiko.

Justinijana navaja pod imenom Upravda Janez Trdina v svoji (rodoljubni, nekritično pisani) *Zgodovini slovenskega naroda*, 1866, X.

Iz slovanske romantike je prišlo ime Upravda celó v poezijo Jovana Vesela-Koseskega. V odi »presvetlemu gospodu in cesarju Ferdinandu Prvem« (1844) vpleta v venec slavnih cesarjev tri antične osebe; to so:

»Pravda, Diókleciján, Belizár so ti trojka sestráncev.«

Upravdo pozna Josip Stare v svoji svetovni zgodovini (III. zvezek, *Srednji vek*, 322). Po njegovem pisanju je bil Upravda-Justinijan »veliki, najslavnejši bizantinski cesar«.

V Finžgarjevih gimnazijskih letih je izšla v nemščini knjiga, ki jo je napisal graški univerzitetni profesor dr. Gregor Krek. Močno razširjena in dopolnjena je izšla v drugi izdaji 1887 (pod naslovom *Die Einleitung in die slavische Literaturgeschichte – uvod v zgodovino*).

vino slovanskega slovstva). Dr. Franc Kos, ki je z nasveti spremljal Finžgarjevo pisanje, je poleg Gradiva za zgodovino Slovencev (I. knjiga) napotil pisatelja tudi na knjigo graškega profesorja. Dr. Kos mu je pisal iz Gorice 20. aprila 1905, češ da se more poučiti o kulturnih razmerah tistega časa tudi iz Krekove knjige v njeni drugi izdaji. (Pismo iz Gorice Finžgarju z dne 20. aprila 1905 je navedeno v sedanji Šiferjerjevi izdaji romana, V. knjiga, 547.) Ko govori Krek o slovanskih imenih v zgodovinskih virih, meni, da slovansko ime pri vojaških najemnikih v bizantinski vojski in pri naseljencih izza Donave na balkanskih tleh še ne priča o njihovem slovanskem poreklu, véra pa gre glede slovanskega rodu članom družine in rodbinam, katerih rojstni kraj leži na ozemlju južno od Donave. Ker je izhajala Justinijanova rodbina iz Gornje Makedonije, torej z bizantinskega ozemlja, je slovansko poreklo Justina I. in Justinijana zelo zanesljivo slovansko. Doraščajoča, gimnazijska mladina je pristajala na trditve zgodovinarja Josipa Stareta in slavista Gregorja Kreka. Krekova mladostna poezija, objavljena v Novicah, Slovenskem glasniku in v Janžečevem Cvetju (romantična pesnitev – pripovedna pesem Na sveti večer opolnoči, 1863), je v mladini 70. in 80. let gotovo utrjevala vero tudi v Krekovo zatrjevanje istenja Justinijana z Upravdo. (Sloanstvo Justinijana zatrjuje v knjigi 263–264.)

Živo vseslovansko čustvovanje vidim pri Finžgarju v njegovih gimnazijskih letih še v njegovem priložnostnem prizoru Na Gosposvetskem polju. Ob maturi je napisal za prireditel, pri kateri so se zbrali slovenski in hrvaški maturanti, slovesen vseslovanski prizor, v katerem je živo plamenela ideja slovanske slave in sloge.

Zgodovinar dr. Franc Kos, ki smo ga navedli kot svetovalca pri zbiranju zgodovinskega gradiva za snovani roman, je pisatelja Finžgarja opozoril tudi na razpravo hrvatskega zgodovinarja Ferda Šišića, ki je tudi pisal o slovanskem rodu cesarja Justinijana. V reviji Nastavni vjesnik, ki jo je izdajalo Proforsko društvo, je v letniku 1901 v treh nadaljevanjih priobčil razpravo pod naslovom Kako je vizantinski car Justinijan postao Sloven. Tu je na široko razpletel zgodbo o Justinijanovem »sloanstvu«, kakor jo je skombiniral hrvaški protireformacijski, baročni književnik jezuit Ivan Tomko Mrnavić (1580–1637?).

Finžgar je ime za svojega glavnega junaka Iztoka vzel iz istega vira kakor Upravdo. Tudi Iztok je za Finžgarja domala resnična zgodovinska oseba. Theophilus in Prokopij pripovedujeta, da se je Justinijanov oče imenoval po grško Sabbatius, medtem ko so ga njegovi rojaki imenovali Istok, Istokos. SSKJ zapisuje besedo iztok kot arhaično besedo s pomonom vzhod (navajana sta stavka: veter piha od iztoka, proti iztoku se širi ravnina). Omenili smo že, kako je stari zapis o dečku Justinu – Iztoku, učencu bizantinskega vojskovanja, uporabil Finžgar za Iztokovo bizantinsko učno leto. Ime Iztok so uporabili za sam naslov svojega prevoda romana francoski, nemški in slovaški prevajalec.

Imena iz Svobodnega sonca so se proslavila v letih našega osvobodilnega boja. Številni partizani so nosili imena Iztok, Svarun, Irena, Radovan, Ljubinica. Že med boji je zapisal Mihajlo Gorjanov v partizanski brošuri konec januarja 1944: »Junaška je kača, gibčna, zvita, neuničljiva vojska (slovenskih) Kajtmarov, Svarunov, Iren in Iztokov.«

Mnogo imen je Finžgar dobil in v roman vključil, ko je preštudiral zlasti prvo knjigo Gradiva za zgodovino Slovencev (izšla jeseni 1903). Tako imena bizantinskega in starslovanskega vira niso naključna, ampak zgodovinska. Ta imena so povzeta večinoma iz Prokopija.

Zgodovinska so imena Justinijan, Teodora in Belizar.

Slovan z imenom Svarun se je kot poveljnik oddelka bojeval v bizantinskih vrstah proti Perzijcem.

V bojih proti Slovanom se je bojeval poveljnik Azbad. Po zgodovinskem pričevanju naj bi bil član Justinijanove telesne straže, magister peditum ali magister equitum. Tudi ime Hilbudija je dobil Finžgar v citiranem Gradivu. Oba sta v resnici živela, vendar se njuna zgodba ne sklada s Finžgarjevimi pripovedovanjem. Dalje so zgodovinsko ugotovljivi slovanski rodovi Sloveni in Anti, vendar o njihovih sporih Prokopij ne pripoveduje. O zmagi Slovenov nad Hilbudijem pišejo tudi zgodovinski viri. Tako pravijo, da so Sloveni ponovno prestopali Donavo in pustošili po bizantinski državi. Ko so se Sloveni postavili proti Hilbudiju, so ga premagali in pobili njega in njegovo vojsko. Po tem Hilbudijevem porazu so Sloveni pogosteje vdirali na Balkan. Finžgar je po svoje izbral imena traških poveljnikov v bizantinski vojski, naj so se bojevali za slovansko ali bizantinsko stran. Povsem resnična je postava junaka Iztoka kot poveljnika slovanskih vojsk nad Bizantinci.

Grško ime nosita v romanu dvorjanka Irena in bizantinski trgovec Epafrodit.

Po Prokopiju vemo, da je bila ena od cerkva v Bizancu posvečena Ireni. Irenino ime se veže, po Gradivu, tudi na Cerkev v Solunu.

Ves čas je v romanu zelo dejavna oseba grški trgovec, ki spremlja in celo vodi Iztokovo in Irenino zgodbo – od prihoda Iztoka v Bizanc do njune slovesne združitve po zmagah nad Bizantinci ob sklepu romana. Po misli urednika Jožeta Šifrerja naj bi ime za to grško osebnost vzel Finžgar iz Sienkiewiczzevega romana Quo vadis. Komentator svojo misel (IV. knjiga, 617) podkrepljuje s podatkom, da je citirani roman izšel 1901 v slovenskem prevodu Podravskega, Petra Miklavca; vendar naj bi bil Finžgar povzel po Sienkiewiczzu samo ime. Moja misel je širša: Finžgar je mogel dobiti pobudo za ustvaritev trgovca Epafrodita v Bibliji. Ko je sedel apostol Pavel v rimski ječi, mu je cerkvena občina iz made-donskih Filipov poslala pismo in darila z željami, da bi bil čimprej na svobodi. Poslanstvo cerkvene občine – Pavel je bil njen ustanovitelj – je vodil član občine Epafrodit, ki mu je stal ob strani pomočnik Timotej. Pavel je poslanstvu, ko se je vračalo iz Rima, izročil posebno pismo, ki danes spada med kanonične spise. Pismo odlikujeta prisrčnost in ljubeznivost. Epafrodit je bil pokristjanjen Grk, lik antičnega modreca. Kot poznavalec Biblije je mogel postaviti Epafrodita poustvariti ali vsaj zamisliti pisatelj duhovnik. (Kako gleda na Epafrodita, je zapisal Slodnjak v svoji knjigi Slovensko slovstvo, 1968, 307).

9. Slovaška slikanica o sodobni Ljubljani

Pavla Kováčova, rojena Kanhofer (10. decembra 1931) v Ljubljani, je gimnazijo začela ter nadaljevala in končala v Turčanskem Martinu na Slovaškem. Šla je za očetom, ki si je ob nastopu italijanske okupacije poiskal kruha kot tipograf v tiskarnah Slovaške matice. V svoji prvi, prozni, knjižici z naslovom Danka z Gaštanového nabrežia (Danica s Kostanjevega nabrežia), 1971, je s toplim čutom za svoja otroška in zgodnja dekliška leta naslikala nekaj prerezov skozi srhljivi osvobodilni boj v mestecu ob Ljubljani. V pisanju je ostala avtobiografsko preprosta. Zdaj je zaposlena v biografskem oddelku Slovaške matice, književno pa je uspešna v delu za radio in mladinsko gledališče.

10. Slovaški galeoti skozi Slovenijo

Po bitki na Mohaču 1526 je bil večji del Ogrske poldrugo stoletje pod turško vlado. Njen osrednji del, Panonska nižina, s površino približno današnje Madžarske, je bil turški pašaluk. Pod Dunajem sta ostala zahodni del in južna Slovaška. Habsburžani so hoteli, da bi nad celotno Ogrsko vladala njihova dinastija, v zedinjeni Ogrski pa naj bi bil zatrt protestantizem in rekatolizirana vsa država. Ogrsko plemtvo je sklenilo zaroto, katere cilj je bil bramba ogrske fevdalne državnosti in protestantske verske svobode. Zarota pod pa-

latinom Wesselényjem je bila 1675 razkrita, njeni voditelji usmrčeni ali vrženi v domsrtno ječo. Srednje plemstvo, cerkvena hierarhija in izobraženstvo pa so bili obsojeni na izgon, na galeje v južni Italiji, ki je pripadala Španiji. Galeoti so se mogli osvoboditi zgolj z begom, a reševali so jih z odkupom trgovci in veljaki iz zahodnih evropskih dežel, kjer je zmagala reformacija.

Leta 1675 in pozneje je nastala v protestantski Nemčiji množica knjižic, v katerih so izgnanci z Ogrskega in obsojenci na galeje popisali svoje zapore, zgodbe s svoje poti z doma v dejansko sužnost na vojaških vojnih ladjah Napolija in Sicilije in svoje dogodivščine po begu ali odkupu. Teh beletriziranih potopisov je nastala cela povodenj, največ v nemščini, deloma v latinščini in majhen del v slovakizirani češčini. V izvirnih izdajah, v prevodih in preuredbah so góstile s svojim verskim čustvom in slikovito, razburljivo izjemnostjo. Te baročne literature, z večjimi ali manjšimi leposlovnimi odlikami, slovaška slovstvena zgodovina še ni v celoti ovrednotila. Med temi bolj ali manj avtobiografskimi spisi so tudi taki, ki se dotikajo slovenskega sveta. Obsojenci, ki gredo skozi slovenske kraje, pod težko, neprizanesljivo roko poklicnih žolnirjev, vidijo le malo ljudi okoli sebe in se utaplajo skoraj izključno v misli, ali se bodo ubranili smrti.

Pred sabo imamo dvoje antologij, ki v sodobni slovaščini posredujeta skrajšano vsebino potnih spominov treh galeotov, ki so šli 1675 skozi slovenske kraje. Naš zapisek sloni na nemških in latinskih galeotskih spominih, ki so jim avtorji Ján Simonides, Tomsáš Masník in Juraj Lani. (Knjigi je pripravil prof. dr. Jozef Minárik z naslovi *Z vlasti na galeje*, 1961 – *Iz domovine na galeje in Váznenie, vyslobodenie a putovanie*, 1981 – *Ječe, osvoboditev in potovanje*.) Ker so podobne, lahko da so zanimivejše dogodivščine doživljali še drugi galeoti, se utegne zgoditi, da nam bodo potopisni spomini še neznanih avtorjev povedali zanimivejše zgodbe.

Obsojence, razporejene v skupine po štirideset do petdeset pod približno enakim številom vojakov, odvedejo iz trdnjavskega zavora Leopoldova na zahodnem Slovaškem čez Donavo in čez Schottwien (pri Dunaju). Za dolino Murice in Mure dosežejo mejo slovenskega ozemlja.

V Brucku na Muri so najeli ladjo, ki jih je pripeljala do Gradca. (Krajevna imena s slovenskega ozemlja navajajo pisatelji v nemških oblikah). Gradec, napisano Graz, Graetz, Grätz, napravi vtis razgibanega mesta. V njem »mrgoli mnogo narodov«, vendar pisatelj ne pove katerih. Tudi iz Gradca do Arnovža se prepeljejo z ladjo. Slovenske gorice napravijo na nesrečnike zelo mil vtis, a ljudje so trdi. Pokrajina je polna sadovnjakov in vinogradov. Vsak grič ima svojo cerkev. Kmetije so razložene posamez, večjih krajev ni. Prvi večji kraj je Maribor, Marburg, Marpurk. Mesto je zelo utrjeno in leži ob Dravi (die Drau). Je srednje obljudeno. »Tu govorijo po slovensko, vendar jih mi težko razumemo. Nekateri govoré po nemško, nekateri po dalmatinsko.« Naslednja njihova postaja je Sv. Duh, to je vas Loče pri Konjicah ali pri Poljčanah. Tu se cepi cesta na vzhod, zato je veliko prometa in je stiska za prenočišče. Nastopno postajališče je Bistrica, kjer »tudi govore po slovensko, imenitnejši meščani pa po nemško«. S slovenščino so se težko sporazumevali, »ker prebivalci uporabljajo le nekaj naših besed, pa mnogo nemških in dalmatinskih«. V Celju, Cela, Cella, srečajo velik grad in »onstran hriba neki kolegij«, pa ne pove kakšen in čigav. V Vranskem obedujejo. Od Celja dalje srečujejo samotne vasi, tesne soteske in noči, črne od pomladanskega deževja. Pridejo do reke Save (die Sau), od tam pa četrtilje dalje do Ljubljane. Mesto in reko Ljubljaničo imenujejo Labach, Laibach, slovenskega imena ne vedo. Ker je Ljubljana večji kraj na slovenskem ozemlju, bi pričakovali kaj več opisa. Pišejo samo, da je to glavno mesto Kranjske, da lepo leži sredi ravnine z rodovitnim poljem, nad mestom pa je grad in po njegovih bregovih sadovnjaki. Vhodna vrata v mestnem obzidju so iz marmorja, vratom nasproti pa onkraj vode cerkev s samostanom. Vso pot do Ljubljane niso popotniki spregovorili s prebivalci, v Ljubljani pa so jim postavili

straže, ki so z meči zapirale meščanom dostop do galeotov. V Ljubljani so se zgrnili okoli njih meščani in se, pač po nemško, posmehovali njihovi strgani obleki, upadlim obrazom in pomanjkljivi obutvi, češ, kakšnega škofa imajo, da tako slabo skrbi zanje. Prideta dva jezuita in hrupno s kričanjem in zabavljicami napadeta jetnike. Ko na njun nastop nič ne odgovore, z jezo in s posmehom odideta. Med ljudmi, ki jih obkrožajo, je tudi nekaj duhovnikov in ti jim na skrivaj dajo nekaj hrane. Dveurni postanek na ljubljanskih ulicah se konča z njihovim odhodom. Straže jih odvedejo v pristanišče na reki, zastavljeno s čolni, sidri in vrvjem. Vkrcajo se na ladjo in štirje veslači jih potegnejo do Podpeči in do Vrhnike. Nadaljnja pot je šla čez Rakov Škocijan, Planino, na primorsko stran, kjer sta Divača in Senožeče končni postaji na slovenskih tleh – pot se jim konča v Trstu. Od tam jih ladja prepelje na Laško.

Iz spreveda po Italiji so nekateri galeoti pobegnili in se čez Alpe zatekli v nemške dežele.

Eden izmed njih se je sam, drzno in s srečnim naključjem pretihotapil po isti poti, po kateri so bili prišli, nazaj proti domu. Doživel je grozljiv beg čez Ravbarkomando na Logatec in Ljubljano. Pri štajerskem Sv. Duhu je zavil proti vzhodu in se srečno rešil čez zastraženi most pri Ptujju, Petta, in pri Radgoni. Z zadnjega dela poti po Štajerskem se mu je posebno vtisnilo v spomin streljanje proti neurju in toči. O tem piše: »Skoraj sleherni dan se je razbesnela nevihta. In brž ko se je začelo zlivati, sem zaslíšal, a ne samo da bije plat zvona, ampak tudi, da so povsod z gradov začeli streljati s topovi. Ker nisem vedel, kaj to pomeni, sem vprašal ljudi, ki sem jih srečeval, pa so mi odgovorili, da so topovi nabiti z blagoslovljenim smodnikom in strelji iz topov razganjajo oblake, ki zadnjih pet let prinašajo prebivalstvu veliko škodo, saj jim toča stolče in uniči ves pridelek. Veliko ljudi, da bi si rešili življenje, je moralo pēči kruh iz leskove skorje. Na grmadi so sežigali čarovnice in čarovnike, med njimi tudi nekaj duhovnikov.«

Zapise s poti v galeotsko sužnost je uporabil v našem času evangeličanski pastor Martin Rāzus (1888–1937), pesnik osebne in domoljubne lirike in ljudski pripovednik slovaške vasi. Tako je v bistvu tudi zgodovinska povest Odkaz mrtých – Sporočilo mrtvih (1936), ki jo je izoblikoval ob navedenih galeotskih spominih slovenskega sveta v svoji ljudski povesti in leposlovno dopolnil – govoriti je hotela kakor galeotske brošure o verski skupnosti in o sodelovanju evangeličanov in katolikov.

(Se bo nadaljevalo)

Viktor Smolej
Ljubljana

MED UGOVORI IN ODGOVORI (5)

11. Rojstno leto slovaškega knjižnega jezika

Ob rojstvu sodobne knjižne slovaščine so stali romantiki Michal Miloslav Hodža (1811–1870), Jozef Miloslav Hurban (1817–1888) in Ľudovít Štúr (1815–1856). Junija 1843 so se sešli v vasi Hlboké na zahodnem Slovaškem, kjer je bil Hurban pastor. Za bazo svoji kodifikaciji so vzeli srednjeslovaško narečno bazo. Ko Štúr zgodaj nesrečno umre, postane voditelj in prvi bojevnik za slovaško nacionalno in kulturno samobitnost in samostojnost Hurban. Almanah Nitra, ki ga začne izdajati Hurban 1842, je izdal v berno-lákovščini, letnik 1844 pa v slovaščini, kakor so jo kodificirali omenjeni trije 1843. To je prva knjiga v živem, sodobnem ljudskem slovaškem jeziku. Od 1843 živi slovaščina kot samostojni slovanski jezik do danes v knjigi in javnosti. Ustava prve Češkoslovaške republike je priznavala le en narod, čehoslovaški, in en republiški jezik, čehoslovaški. Unitaristično ideologijo čehoslovakizma so zagovarjali Masaryk, Beneš in češka buržoazija. Po njihovem nazoru je bila Štúrovska romantika s kodifikacijo slovaškega jezika in s trditvijo o avtonomnem slovaškem narodu utopija. Federalizacija (po ustavi 1968) pomeni rešitev češkega in slovaškega narodnega vprašanja, oba sta samosvoja državna naroda.

Jezikoslovne raziskave so ugotovile, da je že Bernolák s svojo uzakonitvijo slovaščine kot knjižnega jezika v mnogočém baziral na elementih srednje slovaščine. Danes se priznava dejstvo, da je bil za samostojnost slovaščine že J. P. Šafárik, ki je ob prihodu, za kruhom, v Prago moral sprejeti pogoj za odkazano delo, da bo pisal samo v češčini. Kolár, ki je ostro nastopil proti štúrovski uzakonitvi slovaščine za knjižni jezik, je zagovarjal teorijo, da mora češki knjižni jezik sprejeti mnogo slovaških jezikovnih elementov in tako s slovaščino ustvariti skupni čehoslovaški jezik. V prvi republiki seveda čehoslovakizem ni pomenil nič drugega kot absolutno vladno češčino v javnosti in pisavi. Ján Stanislav, slovaški jezikoslovec, je moral svojo slovnico slovaščine nasloviti Československá mluvnica (= slovnica). Številni češki znanstveniki-zgodovinarji in jezikoslovci so branili in zagovarjali idejo čehoslovakizma, to je teorijo o enotnem čehoslovaškem narodu in jeziku. Nekateri so celo postavljali in zagovarjali tezo, da Slovaki niso izviren slovanski narod, temveč zgolj konglomerat nekakšne »veje« čehoslovaškega naroda in »valaških«, to je etničnih, jezikovnih, folklornih elementov Valachov (Vlahov), Rusinov, Romunov in Poljakov, iz katerih se je ustvarjal do 17. stol. na srednjem in severovzhodnem ozemlju Slovaške konglomerat »Slovakov«. Tezo, ki jo je z žolčem zgradil in zagovarjal Čeh, dolgoletni profesor čehoslovaške zgodovine na bratislavski univerzi, so spodbijali rodovi mladih slovaških jezikoslovcev in zgodovinarjev. Dolgo je trajalo, da je tudi resna češka jezikoslovna znanost, še pogosteje pa dnevna publicistika nehala kodifikacijo slovaškega knjižnega jezika v duhu Ľudovíta Štúra označevati za ločitev, odcep, razcep in odklon. Pod vplivom tradicij praškega centralizma in unitarističnega čehoslovakizma se na Slovenskem še danes ne moremo otresti dvomov v znanstveno resnico o avtonomnem slovaškem jeziku in narodu. Ob dveh lektorjih češkega jezika na slavistiki univerze v Ljubljani še čakamo na obnovev lektorata slovaškega jezika, ki je deloval dolga leta po vojni.

Hurban je zvedel za Bleiweisove Novice in jih dobil na vpogled najverjetneje po vplivu in posredovanju Stanka Vraza. Bleiweis pač ni bil toliko slavistično razgledan, da bi bil razumel revolucionarno dejanje štúrovcev o slovaškem knjižnem jeziku. Hurban mu je

v znamenje preloma, sklenjenega 1843 v Hlbokem, poslal prvi in drugi letnik svojega literarnega almanaha Nitra, ki ju je pospremil s svojeročnim posvetilom, ki se (v obeh letnikih enako) glasi:

Visoko Učenjemu Panu

P. Drovi J. Bleiweisovi,

Redaktorovi Kmetij. a rokodel. Novic

v Ljubljani

J. M. Hurban, redaktor.

(Oblike na -ovi v citiranem posvetilu pomenijo dajalnik ednine v knjižni slovaščini.)

Letnika Nitre 1842 in 1844 s Hurbanovim posvetilom naj bi bila Bleiweisu, Novicam in Slovencem dokumentarno pokazala, da so Slovaki prešli od bernolákovščine v novo, moderno slovaščino.

Slovaki so z letnikom 1844 prešli v novo, moderno dobo svojega kulturnega in sploh nacionalnega življenja. Tega revolucionarnega prehoda v novi čas slovaške nacionalne zgodovine Bleiweis ni dojel – v Novicah ni zaznamoval sprejema dveh letnikov Nitre. Almanaha sta se ohranila v knjižnici Slovenske matice v Ljubljani, sedaj pa sta v knjižnici slavističnega oddelka na Filozofski fakulteti v Ljubljani.

Hurban ni imel sreče tudi sicer: dr. Fran Petre ga navaja v svoji monografiji Poizkus ilirizma pri Slovencih s priimkom Hurbin!

Hurban je bil glavni organizator in poveljnik slovaške revolucionarne vojske proti dunajski cesarski 1848–1849. Po pooblastilu osrednjega vodstva revolucionarne vojske je dvakrat obiskal Prekmurje in nagovarjal Prekmurce, naj se pridružijo protidunajski vojski. Na poti v Zagreb k Hrvatom je potoval skozi slovensko Štajersko. Prenočeval je v Poljčanah, od koder je poslal ženi na Slovaško v slovaščini pisano pismo, v katerem navdušeno govori o slovenski pokrajini in slovenskih ljudeh. V Zagrebu je govoril v hrvatskem držav. zboru in opravil enako misijo v Vojvodini. Dogodki so se pozneje povsem obrnili.

Naša pisateljica Josipina Turnograjska-Tomanova je napisala črtico Slavjanski mučenik, kjer je naslikala junaško smrt slovaškega upornika Viljema Šulka, ki ga obesijo košutovski rebeli. Motiv je obdelala najbrž po poročilih čeških, slovaških ali hrvatskih časopisov, ki sta jih posredovala Toman in preddvorski župnik Lovro Pintar, navdušen Slovan. Slovaški motiv ima tudi njena črtica Svatoboj puščavnik, ki pripoveduje o nemem samostancu pod Zoborom nad Nitro, ki je v resnici premagani velikomoravski kralj Svetopolk. Črtici sta bili objavljeni v Janežičevi Slovenski bčeli in sta manifestativni priči romantičnega vseslovanstva. Iz istega duha je bila napisana tudi Hurbanova zgodovinska povest o svatbi kralja velikomoravskega, ki jo je za Besednik 1878 »posnel« oz. prosto prevedel Jaroslav Fr. – Franc Štrukelj. Medsebojno spoznavanje med Slovaki in Slovenci sredi 19. st. kmalu usahne; čas Bachove diktature in sporazumevanja med Slovaki in Mađžari za dualizma preseka vsa pričakovanja.

(V arhivu Slovaške matice v Martinu razen nepomembnih voščilnic, pozdravnih pisem ipd. ni ohranjena nobena korespondenca z Bleiweisom in Novicami. Podobno je v Ljubljani. O Hurbanu v Prekmurju gl. brošuro J. Flisarja in A. Lutharja: Prekmurja znameniti evang. možje, 1937. Prvi je na gradivo iz slovaške romantike opozoril dr. Fr. Ilešič v razpravi: Češko-slovenska (jugoslovanska) vzajemnost v minulih dobah, ZMS 1905, 9. Brošura Antona Bezenška Svečanost o priliki sedemdesetletnice dr. Janeza Bleiweisa, 1879, vsebuje imena Bleiweisovih oficialnih in deloma prijateljskih častilcev.)

Hurban je v svojem literarnem časopisu Slovenskje Pohladi ponovno pisal o Slovencih in njihovi slovstveni dejavnosti. Krajše in daljše članke je posnel največ iz Slovenske bče-

le. Slovenci so ga najbolj privlačili, ker so pisali v svojem živem, ljudskem jeziku. Hurban je videl v slovenskem pisanju potrdilo štúrovskemu prizadevanju za samostojnost slovaščine in slovaškega slovstvenega delovanja.

12. Zadoščenje Ottu Františku Bablerju

Po srečanju s pesnikom in prevajalcem Ottom Františkom Bablerjem na njegovem domu pod Sv. Kopečkom pri Olomoucu in zatem po živahnih pisemskih zvezah z njim sem predlagal založbi Obzorja in reviji Dialogi, naj pošlje Bablerju kot prevajalcu Božanske komedije prevod Danteja, ki ga je Capuder objavil v treh knjigah 1972 v Mariboru. Predlog je bil primeren, saj je Babler prevedel v češčino okoli trideset slovenskih poetov od Prešerna do Makarovičeve, v češčino pa tudi Božansko komedijo (1952, v dveh izdajah). Med vodilne dantologe se je uvrstil s študijami o Danteju v evropskih zbornikih in revijah; med njimi je razprava o Božanski komediji v slovenščini (Die Dante-Bestrebungen der Südslaven, Weimar, 1958). Bablerja sem pri pisanju študije o Capudrovem Danteju opozoril na prizadevanja Frana Zakrajška (v moji razpravi v Goriškem letniku 1975) in mu posredoval Slodnjakove ugotovitve o Vrazovih prevodih Danteja v II. knj. Slovenskih djel (Zagreb, 1952).

Dialogi so objavili Bablerjevo razpravo v dveh številkah (9. in 10.) letnika 1973. Toda v prvem delu na ustreznih mestih ni vstavljena numeracija Opomb in na koncu niso stavljene Opombe. Drugi del priobčene razprave prinaša v tekstu oštevilčene Opombe in na koncu tekst Opomb od 1. do 40. in do konca 69. Uredništvo mi stavka ni poslalo v korekturo, moj ugovor pa seveda zadeve ni mogel popraviti. Vsemu navrh so objavo Bablerjeve študije spremljale fotografije treh punčar ali deklin, ki so vlomljene v dantološki kompleks, torej v resno razpravljanje o svetovnem poetu.

Protest na naslov uredništva zadeve ni mogel spremeniti. Ogorčen je bil predvsem avtor Babler, ki je uredništvu poslal v slovenščini pisano pismo, ki se glasi:

»Uredništvo revije Dialogi, Maribor

Moj spoštovani prijatelj dr. Oton Berkopec mi je posodil vaše Dialoge, 1973, št. 9, kjer ste publikovali začetek moje študije o Božanski komediji v prevodu Andreja Capudra.

Zdi se, da je moje pismo od 5. septembra, v katerem sem protestiral proti Vašemu namenu, da boste razpravo izdali brez mojih opomb, prišlo prepozno, in tako ste moj tekst objavili v formi, v kateri je popolnoma izgubil svojo dokumentarnost in svoj znanstveni karakter. No, ne dá se v tej reči nič več narediti – ampak zadovoljen s tem rezultatom seveda nisem. Tudi se mi zdi čudno, da ste v mojo razpravo uvrstili dve reprodukciji fotografskih snimkov, ki nimajo z njo nič skupnega – to pa ni svedočanstvo o inteligenciji vašega meterja. Ampak: nehajmo ...

Prosim Vas, da mi vsaj pošljete avtorske izvode obeh števil z mojo razpravo ...

Na vsak način se Vam zahvaljujem za iniciativo, katero ste mi dali za sestavljanje razprave, in Vas pozdravljam s spoštovanjem.

O. F. B.
26. oktobra 1973«

O. F. Babler je umrl v Olomoucu 24. 2. 1984.

S tem zapiskom se opravičujem češkemu znancu in odličnemu prevajalcu naše besede; po citiranem pismu se mi izpod Sv. Kopečka ni več oglasil ...

Viktor Smolej
Ljubljana